

پیش‌گفتار.....	۹
۱. هدف، محتوا و مخاطب کتب زبان وحی.....	۱۰
۲. ویژگی‌ها و تمایزات این کتاب نسبت به کتب نحو.....	۱۱
۱-۲. ورود از مفهوم جمله و ساختار آن، نه بحث اعراب.....	۱۱
۲-۲. تلفیق مباحث معنایی-بلاغی با بحث‌های نحوی.....	۱۳
۳-۲. توجه به واحدهای جمله برای تسهیل فهم ساختاری جملات.....	۱۴
۴-۲. پرداخت مستقل و تفصیلی به بحث ارتباط بین جملات.....	۱۴
۳. سیر مباحث کتاب.....	۱۵
۴. نکاتی پیرامون آموزش کتب زبان وحی.....	۱۶
۵. تقدیر و تشکر.....	۱۷
بخش اول: جمله و ساختار آن.....	۱۹
فصل اول: چستی جمله.....	۲۱
فصل دوم: ساختار جمله.....	۲۷
۱. نقش‌های ساختاری جمله.....	۳۰
۱-۱. رکن.....	۳۰
۲-۱. قید.....	۳۱
۳-۱. ملحق.....	۳۲
۲. واحدهای پذیرنده نقش ساختاری.....	۳۴
بخش دوم: تقسیمات نقش‌های ساختاری.....	۳۷
فصل اول: ارکان.....	۳۹
ارکان جملات فعلیه.....	۴۱
ارکان جملات اسمیه.....	۴۲
فصل دوم: قیود.....	۴۵
قیود اجزاء جمله.....	۴۷
۱. مضاف‌الیه.....	۴۷
۲. صفت.....	۴۸
۳. بدل.....	۴۹
قیود جمله.....	۵۴
۱. مفعول به.....	۵۴
۲. مفعول فیه.....	۵۵
۳. مفعول مطلق.....	۵۵
۴. مفعول له.....	۵۶
۵. تمییز.....	۵۶
۶. حال.....	۵۷
۷. مُستثنی.....	۵۸
۸. قید جار و مجروری.....	۵۹
فصل سوم: ملحقات.....	۶۵
الحاق با حروف (عطف).....	۶۷
الحاق بدون واسطه.....	۶۸

۷۱	بخش سوم: واحدهای پذیرنده نقش‌های ساختاری
۷۳	مقدمه: آشنایی تفصیلی با واحد مرکب
۷۵	مرکب‌های اصلی
۷۵	۱. صله و موصول اسمی
۷۵	۲. جار و مجرور
۷۷	۳. صله و موصول حرفی
۸۰	موارد ملحق به مرکب
۸۵	فصل اول: ارکان
۸۷	واحدهای پذیرنده فاعل
۸۹	واحدهای پذیرنده مبتدا
۹۰	واحدهای پذیرنده خبر
۹۹	فصل دوم: قیود
۱۰۱	واحدهای پذیرنده قیود اجزاء جمله
۱۰۱	۱. مضاف‌الیه
۱۰۲	۲. صفت
۱۰۴	۳. بدل
۱۱۱	واحدهای پذیرنده قیود جمله
۱۱۱	۱. مفعول به
۱۱۴	۲. مفعول فیه
۱۱۶	۳. مفعول مطلق
۱۱۹	۴. مفعول له
۱۲۳	۵. تمیز
۱۲۴	۶. حال
۱۲۸	۷. مُستثنی
۱۳۱	۸. قید جار و مجروری
۱۳۷	فصل سوم: ملحقات
۱۴۱	بخش چهارم: اضافات و تغییرات در جمله
۱۴۳	فصل اول: اضافات به جمله
۱۴۵	حروف مشبّهة بالفعل
۱۴۶	افعال ناسخه
۱۴۶	۱. افعال ناقصه
۱۴۷	۲. افعال مقاربه
۱۴۸	۳. افعال قلوب
۱۴۸	۴. افعال تصییر
۱۵۰	ادات نفی
۱۵۰	۱. کسب و حروف شبیه به آن
۱۵۱	۲. «لا»ی نفی جنس
۱۵۶	ادات حصر (قصر)
۱۵۶	۱. اِنَّمَا (اِنَّمَا)
۱۵۷	۲. اِلَّا در سیاق نفی (یا استفهام)
۱۶۲	ادات طلب

۱۶۲	۱. ادات استفهام
۱۶۲	۲. ادات عَرَض و تحضیض
۱۶۳	۳. ادات تَمَنَّى و تَرَجَّى
۱۶۴	حروف تأکید
۱۶۴	۱. إِنَّ وَأَنَّ
۱۶۵	۲. لام تأکید
۱۶۶	ادات تنبیه
۱۶۹	فصل دوم: حذف اجزای جمله
۱۷۱	حذف فعل
۱۷۳	حذف فاعل
۱۷۴	حذف خبر
۱۷۶	حذف مبتدا
۱۷۸	حذف مفعول به
۱۷۹	حذف معطوف علیه
۱۸۳	فصل سوم: جابجایی اجزای جمله
۱۸۵	هدف از جابجایی اجزای جمله
۱۸۷	اقسام تقدیم و تأخیر در جمله
۱۸۷	۱. تقدیم خبر
۱۸۷	۲. تقدیم قید
۱۹۱	بخش پنجم: فهم معنا و غرض جمله
۱۹۳	فصل اول: مراحل فهم معنای جمله
۱۹۵	تشخیص محدوده جمله
۱۹۸	تشخیص واحدهای جمله و فهم معنای آنها
۲۰۰	کشف نقش ساختاری واحدهای جمله
۲۰۰	۱. راه‌های کشف نقش‌های ساختاری
۲۰۰	۲. نکات تکمیلی پیرامون اعراب
۲۰۲	۱-۲. اسامی مبنی
۲۰۲	۲-۲. اسامی معرب
۲۱۱	جمع‌بندی معنای جمله
۲۱۳	فصل دوم: فهم غرض جمله
۲۱۵	اقسام جمله با توجه به معنا (خبری/انشائی)
۲۱۵	۱. جمله خبری
۲۱۵	۲. جمله انشائی
۲۱۷	اغراض مختلف جملات خبری در قرآن
۲۲۰	اغراض مختلف جملات انشائی در قرآن
۲۲۰	۱. اغراض امر و نهی
۲۲۱	۲. اغراض استفهام
۲۲۷	بخش ششم: ارتباط جملات با یکدیگر
۲۲۹	فصل اول: نحوه ارتباط جملات
۲۳۳	فصل دوم: مستندات ادبی ارتباط میان جملات
۲۳۵	ارتباط از طریق حروف رابط

۲۳۵.....	۱. واو.....
۲۳۸.....	۲. ثَمَّ.....
۲۴۱.....	۳. فاء.....
۲۴۴.....	۴. أو-أم.....
۲۴۹.....	۵. کلا.....
۲۵۱.....	۶. بَلَى.....
۲۵۱.....	۷. بَل.....
۲۵۶.....	۸. لَکِنَّ (لَکِن).....
۲۵۸.....	۹. إِنَّ (تعلیلی).....
۲۶۳.....	۱۰. کمال اتصال.....
۲۶۷.....	ارتباط درون اسلوبی.....
۲۶۷.....	۱. اسلوب شرط.....
۲۷۳.....	۲. اسلوب قسم.....
۲۷۶.....	۳. اسلوب ندا.....
۲۸۲.....	۴. اسلوب تفصیل.....
۲۸۳.....	۵. اسلوب گفت‌وگو.....
۲۸۴.....	۶. اسلوب استشهاد.....
۲۸۸.....	ارتباط از طریق اسامی ذوالمرجع.....
۲۸۸.....	نکاتی پیرامون مرجع اسامی ذوالمرجع.....
۲۹۱.....	فصل سوم: کاربرد مباحث این بخش در تدبیر در قرآن
۲۹۹.....	منابع و مأخذ.....

كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ^۱

قَالَ الصَّادِقُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي يُكَلِّمُ بِهِ خَلْقَهُ^۲

پیش‌گفتار

حمد و ستایش ازلی و ابدی، خدای را سزاست که نازل کننده قرآن، کتاب هدایت است؛ سلام و تحیات بی منتها، رسول اکرم ﷺ و اهل بیت طاهرین او (علیهم السلام) را رواست که حافظان، حاملان، مبینان و مفسران حقیقی قرآن کریم اند. هزاران درود و سلام نثار روح بلند حضرت امام خمینی (رحمته الله علیه) احیاگر طریق مستقیم امامت و ولایت و روان پاک علامه طباطبائی (رحمته الله علیه) زنده‌کننده راه راستین فهم قرآن؛ که پیمودن سبیل قرآن و عترت (علیهم السلام) را برای انسان معاصر هموار کردند. آرزوی طول عمر و سلامتی برای همه آنانی که دغدغه مند مکتب قرآن و عترت اند، به ویژه مقام معظم رهبری (مد ظله) رهبر عالی‌قدر انقلاب اسلامی که به حق پرچمدار این مکتب در دوران کنونی هستند.

قرآن کریم، کتاب هدایت در همه اعصار و آفاق و هر زمان و مکان و حاوی برنامه‌ی جامع و جاودان تمدن توحیدی است که با رهبری امامان الهی در سرتاسر عالم برپا خواهد گشت؛ از این رهگذر وظیفه همگان ابتناء بر کتاب الهی، از طریق تدبیر در قرآن و اقتداء به رهبران الهی و تبعیت از ایشان است تا نور الهی سراسر عالم را فرا گیرد.

قرآن کریم از آن جهت که جاودان و جهانی است و برای هدایت همه انسانها در گستره تاریخ نازل شده است، به زبان مشترک میان تمام بشر، یعنی زبان فطرت سخن گفته است؛ زبانی که فهم آن برای همه انسانها میسر می‌باشد. این زبان فطری، ساده، رسا و گویا در ردای عربی ظاهر گشته و قرآن کریم آن را «عربی مبین» معرفی کرده است؛ زبانی که از یک سو، ریشه در

۱. ص، ۲۹؛ ترجمه: این قرآن کتابی گرانقدر و پُر خیر و برکت است که آن را به سوی تو فرستادیم تا همگان در آیات آن تدبیر کنند و تا اینکه صاحب‌خردان (به حقایق آن) متذکر شوند.

۲. الخصال، شیخ صدوق، ص ۲۵۸، ح ۱۳۴؛ ترجمه: عربی را بیاموزید، چرا که این، [زبان] کلام خداست که به وسیله آن با خلق خود سخن می‌گوید.

فطرت انسان دارد و از سوی دیگر در کسوت زبان عربی است. اگر بخواهیم جامعه انسانی با متن وحی الهی و معارف هدایتی آن آشنا شود، بهترین راه، بسط و گسترش زبان قرآن و تعلیم آن است. به عبارتی استوارترین راه برای همگانی نمودن تدبیر قرآن و نهادینه‌سازی فرهنگ قرآن در جامعه بشری، ترویج زبان قرآن است. این، آرمان مهمی است که دغدغه‌مندان فرهنگ قرآن باید به دنبال آن باشند.

وضعیت اکنون جامعه ما با آرمان مذکور فاصله زیادی دارد. امروزه تلاش برای آشنا کردن انسان‌ها با قرآن یا در نحوه قرائت الفاظ آن، خلاصه، یا در یاد دادن زبان عربی بشری محدود شده است و یا صرفاً محتوای قرآن در قالبی غیر از زبان ویژه قرآن به عنوان ترجمه، تفسیر و... ارائه می‌گردد. در حال حاضر، انس و ارتباط با الفاظ وحی و تدبیر در محتوای هدایتی آن، حلقه مفقوده فعالیت‌های قرآنی بوده و آشنایی با زبان وحی شاهره گسترش و تعمیق تدبیر در قرآن می‌باشد. کتب زبان وحی در همین راستا، تألیف و تدوین شده است.

۱. هدف، محتوا و مخاطب کتب زبان وحی

کتب زبان وحی، جهت بازتدوین منسجم مباحث ادبیات عرب (صرف، نحو، بلاغت و...) بر مبنای زبان وحی و برای تدبیر در قرآن است و به گونه‌ای تنظیم شده که مخاطب را با زبان ویژه قرآن آشنا کرده و آن را در زمانی کوتاه، مهیای تدبیر در قرآن می‌کند.

محتوای این مجموعه طی دو کتاب به شرح ذیل طراحی شده است:

کتاب اول: واژه‌شناسی، برای فهم واژگان قرآن (برگرفته از مباحث ادبیات عرب به ویژه صرف و لغت)

کتاب دوم: جمله‌شناسی (کتاب حاضر)، برای فهم جملات قرآن (برگرفته از مباحث ادبیات عرب به ویژه نحو و بلاغت)^۱

مخاطب کتب زبان وحی، عموم دانشجویان مشتاق فهم قرآن اند که: آ. تا قبل از مطالعه این کتب با فهم قرآن به وسیله انس متدبرانه قرآن، آشنا باشند. ب. در کنار آموزش این کتب، به طور مستمر در کلاس تدبیر در قرآن شرکت داشته و به تدریج و هر چه بیشتر با واژگان، جملات و عبارات‌های قرآن در بستر فهم سیاقی سوره‌ها، مأنوس شود. در واقع این کتب در صورتی به

۱. کتاب دیگری نیز باید تألیف شود تا به بحث فهم متن و جملات پیوسته به هم (مانند سوره‌های قرآن) بپردازد که در حال حاضر، فرصت و شرایط لازم برای پرداختن به این کار عظیم و ارزشمند، برای نویسندگان این کتاب میسر نمی‌باشد.

طور کامل در خدمت انس با قرآن قرار خواهد گرفت که مطالب آن در کلاس تدبّر در قرآن، به طور کاملاً کاربردی به کار گرفته شود.

۲. ویژگی‌ها و تمایزات این کتاب نسبت به کتب نحو

پیرامون رویکرد، مبانی و اهداف خاص این مجموعه کتب در پیش‌گفتار و مقدمه کتاب واژه‌شناسی نکاتی ذکر شد که خوانندگان را به مطالعه آن موارد ارجاع می‌دهیم. اما در اینجا لازم است پیرامون رویکردها، اهداف و مبانی کتاب حاضر توضیحاتی ارائه شده و به برخی از ویژگی‌ها و تمایزات آن نسبت به سایر کتب نحو، اشاره‌ای کوتاه گردد. باید تأکید شود که جهت تألیف این کتاب و برای اتقان هر چه بیشتر مطالب به ویژه مطالب ابتکاری موجود در آن، به بسیاری از کتب قدیم و جدید رجوع شده و حتی آخرین نظرات و تألیفات موجود نیز مورد ارزیابی قرار گرفته و لذا در موارد لازم به این کتب، ارجاع داده شده است. منابع مورد استفاده این تألیف در پایان کتاب آمده است.

۲-۱. ورود از مفهوم جمله و ساختار آن، نه بحث اعراب

با آنکه در علم نحو، موضوع و هدف بحث، جمله و فهم آن است، اما در کتب متداول نحو، ورود از جزئیات و کثرت توجه به فروع و مباحث پراکنده، باعث مغفول ماندن خود جمله و ساختار آن شده است. نتیجه آنکه متعلمان اینگونه کتب، تمام توجه و همت خود را به جای فهم «جمله»، صرف تجزیه و ترکیب «کلمات» کرده و به مسائل فرعی و اختلافی جمله دامن می‌زنند. این گونه پرداختن به مباحث نحوی، هم کار را بر آموزندگان نحو سخت می‌کند و هم باعث مشغول شدن به برخی جزئیات قابل اغماض می‌شود.

رویکرد جزئی‌نگر به مباحث نحو باعث شده، به جای آنکه تبویب این علم براساس جمله و ساختار آن باشد، عمدتاً اعراب معیار تبویب قرار گرفته است.^۱

برخی پژوهشگران این مطلب را چنین توضیح داده‌اند: روش معمول کتب ادبی حوزه، حرکت از آموزش اجزا به سوی جمله است. مبنای این روش، به تعریف مرسوم از نحو برمی‌گردد که به «اعراب» به عنوان رکن اصلی این علم می‌نگرد و جایگاهی برای تحلیل ساختار جمله باز نمی‌کند. از این رو، شناخت عنوان‌های نحوی، به موازات ارتباط با اعراب، موضوعیت

۱. در واقع می‌توان گفت روح و مفهوم اصلی بحث «عاملیت» و «اعراب» همان نگاه ساختاری به جمله است. اما در کتب متداول نحو به این مفهوم اصلی کمتر توجه شده و بیشتر به جزئیات این مباحث پرداخته شده است.

اصیل پیدا می‌کنند. حیثیت «اعراب» به عنوان محور بحث‌ها، در بچه‌ای به سوی تک‌تک موضوعات باز کرده و به محقق در برخورد با جمله، نگاهی خرد و مناسب با تجزیه ارائه می‌کند. این نگاه، ناخودآگاه حتی در کاربرد نحو، یعنی ترکیب جمله نیز کشیده شده است. دانش‌پژوه علم نحو، بدون آن‌که دفتری به وسعت کل «جمله» به روی خود باز کند، به یادگیری اجزایی می‌پردازد که حیثیتی جز در ارتباط با غیر خود ندارند. این روش، اگرچه در نهایت به آموزش جمله منتهی می‌شود، ولی وظیفه چینش موضوعات فراگرفته را در قالب جمله، به دانش‌پژوه واگذار می‌کند. به لحاظ تجربی، بسیاری از دانش‌پژوهان این علم، در ایجاد این ارتباط موفق نبوده‌اند. از این رو، در فضایی بیگانه از ساختمان جمله، سعی در ارتباط از طریق معانی لغات داشته‌اند.^۱

در رویکرد جمله محور و ساختارنگر، سامانه مباحث نحو با محوریت جمله و بازشناسی ساختار و اجزای آن شکل می‌گیرد. و ارتباط بین اجزاء بصورت ساختاری بررسی می‌شود. یکی از ثمرات رویکرد ساختاری آن است که خواه ناخواه توجه به مفاهیم جمله و کلیت آن بیشتر خواهد شد، در حالی که مطابق رویکرد معمول، مخاطب بیشتر به «صورت» جمله و جزئیات آن توجه می‌کند و کمتر به فهم معنای اجزای جمله و نهایتاً کل جمله عنایت می‌ورزد. رویکرد ساختارنگر به ویژه با فهم عمومی و تدبری قرآن که هدف این کتب می‌باشد، هماهنگ است، هر چند بعد از ورود کلی و ساختاری، پرداخت به تمامی جزئیات این علم، برای مفسر قرآن، امری لازم و ضروری می‌باشد.^۲

بر اساس رویکرد فوق، تمامی بخش‌های این کتاب در راستای شناسایی جمله و اجزای ساختاری آن تنظیم شده است و بحث اعراب تنها یکی از نشانه‌ها برای تشخیص درست اجزای ساختاری جمله است؛ از این رو بحث اعراب، نسبت به بحث ساختار جمله، در حاشیه قرار گرفته؛ هر چند، کارکرد آن برای فهم صحیح جمله نیز مورد توجه قرار گرفته است.

بر این اساس در کتاب حاضر، ابتدا در بخش اول یک نگاه کلی و ساختاری به جمله ارائه شده است. با این نوع ورود، مخاطب ابتدا مفهوم کلی جمله را درک کرده (جمله: مجموعه‌ای از کلمات که دارای اسناد بوده و پیام کاملی را می‌رساند) و سپس با ساختار کلی جمله و نقش

۱. مفاهیم علم نحو، عصاره، ج ۱، ص ۱۵.

۲. برای مطالعه پیرامون تفاوت تدبر و تفسیر و نوع و میزان مباحث ادبی لازم برای هر یک به مقدمه کتاب واژه‌شناسی مراجعه کنید.

هریک از اجزاء در تشکیل جمله، آشنا می‌شود؛ برای این مبنا، اجزای جمله، از سه حال خارج نیستند: برخی رکن و ستون‌های جمله، برخی قیود و تکمیل‌کننده ارکان و برخی دیگر ملحق به این دو هستند. در ادامه، مخاطب طی بخش‌های بعدی کتاب، به تدریج با جزئیات بیشتری از جمله آشنا شده (اقسام رکن، قید و ملحق و...) و لذا در یک سیر منظم، فهم خود از جمله و ساختار آن را تعمیق می‌بخشد. جایگاه کلیدی جمله و فهم آن، باعث شده تا بعد از پرداخت تفصیلی به مباحث جمله‌شناسی در چهار بخش، در بخش پنجم، به طور ویژه و مستقل به نحوه فهم معنای جمله نیز پرداخته شود.

۲-۲. تلفیق مباحث معنایی-بلاغی با بحث‌های نحوی

یکی از نقائص کتب صرف و نحو، جدایی آنها از علم بلاغت است.^۱ این تفکیک باعث شده از سویی تبویب علم صرف و نحو بیشتر بر اساس صورت باشد، نه معنا؛ و از سویی دیگر، به نتیجه علم صرف و نحو که همانا فهم مفاهیم و اغراض کلام است، در حین و همگام با تعلیم و تمرین این علوم پرداخته نشود، بلکه این موارد به علم دیگری به نام بلاغت موکول شود که معمولاً مورد توجه جدی قرار نمی‌گیرد. در یک کلام، جدایی این علوم موجب شده که ارتباط تنگاتنگ صورت و معنا عملاً برای آموزنده مخدوش شود و مخاطب نتواند به سرعت و دقت از صورت به معنا دست یابد.

در کتاب حاضر-مانند کتاب واژه‌شناسی- به مباحث معنایی و بلاغی توجه جدی شده است؛ لذا اولاً تبویب این کتاب تا حد ممکن بر اساس معانی و مفاهیم است نه صورت، به عنوان مثال، در این کتاب، نقش‌های ساختاری که پایه و اساس مباحث جمله‌شناسی را تشکیل می‌دهند، بر اساس معنا تقسیم‌بندی شده‌اند نه اعراب. ثانیاً در هر یک از مباحث نیز سعی شده علاوه بر توجه به مباحث صوری، معنای حاصل از آن نیز مورد توجه جدی قرار گیرد و یا برای تبیین مباحث و قواعد صوری، تحلیل‌های معنایی ارائه شود. البته در مواردی برخی تحلیل‌های معنایی که نیازی به طرح آن برای عموم مخاطبان نبوده، در پاورقی ذکر شده است. یکی از ثمرات عمده‌ای که تلفیق مباحث بلاغی با مباحث نحوی دارد، توجه به غرض جمله بعد از توجه به معنای آن است. جمله با معنای مشخص ممکن است در سیاق‌های مختلف، برای اغراض متنوعی به کار رود. از آنجایی که توجه به این بحث، تأثیر عمده‌ای در

۱. این کار ثمراتی نیز دارد که در این مجال فرصت توضیح آن نیست.

فهم تدبیری قرآن دارد، در بخش پنجم این کتاب، یک فصل مجزا بدان اختصاص یافته است.

۲-۳. توجه به واحدهای جمله برای تسهیل فهم ساختاری جملات

در رویکرد کتب نحوی متداول، هریک از کلمات جمله بصورت مستقل نقش می‌پذیرند. این رویکرد گرچه از لحاظ علمی صحیح است، اما ناخودآگاه این نکته را القا می‌کند که در همان گام اول، لازم است برای فهم جمله نقش تمام کلمات تعیین شود. این نکته اثر نامناسبی در فرآیند فهم کلی و ساختاری جمله دارد. از این رو در این کتاب به جای آنکه هر جمله را تنها به کلمات آن تقسیم کنیم، جمله را به واحدهای آن (که ممکن است چند کلمه باشند) تقسیم می‌کنیم. به عبارت دیگر اگر نقش‌های ساختاری جمله را واحدهای نرم افزاری جمله بدانیم، بخش‌هایی از جمله که پذیرنده هر کدام از این نقش‌ها هستند، واحدهای سخت افزاری جمله را تشکیل می‌دهند (در مورد مفهوم واحد جمله، رجوع کنید به فصل دوم از بخش اول). در این راستا از یکی از مفاهیم نحوی مغفول به نام «مرکب» برای تعریف حد واسطی بین مفرد (کلمه) و جمله استفاده گردید. واحد مرکب، واحدی است که از سویی کلمه نیست، چرا که دارای چند کلمه است و از سوی دیگر جمله نیست، زیرا دارای پیام کامل نمی‌باشد. واحد مرکب علاوه بر شبه جمله (جار و مجرور، ظرف) می‌تواند شامل صله موصول اسمی و حرفی نیز بشود. حتی جهت تسهیل بیشتر نیز می‌توان ترکیبهای اضافی، وصفی، بدلی و... را به عنوان واحدی در نظر گرفت که مجموعاً یک نقش ساختاری می‌پذیرد (جهت مطالعه بیشتر رجوع کنید به ابتدای بخش سوم کتاب). بر این اساس، واحدهای جمله یا مفردند، یا مرکب و یا جمله.

ثمره این بحث آن است که مخاطب قبل از آنکه به تک تک کلمات جمله بپردازد به واحدهای جمله توجه کرده و لذا سریعتر به ساختار جمله و نقش‌های ساختاری آن و فهم کلی جمله دست پیدا می‌کند. هر چند که در صورت نیاز به دقت بیشتر، می‌تواند در گام بعدی به تک تک اجزاء هر واحد نیز توجه کند. این بحث به ویژه برای فهم تدبیری قرآن که فهم عمومی است، به کار می‌آید؛ چرا که وظیفه مخاطب در مرحله تدبیر در قرآن، تجزیه و ترکیب تک تک جملات نیست، بلکه آنچه برای تدبیر و فهم مجموعی قرآن لازم است، فهم و درک کلی جملات است.

۲-۴. پرداخت مستقل و تفصیلی به بحث ارتباط بین جملات

یکی از مباحث مهم در علم جمله‌شناسی، بحث ارتباط بین جملات می‌باشد. زیرا علم

جمله‌شناسی باید در خدمت فهم متن که مجموعه‌ای پیوسته از جملات است، قرار گیرد و قطعاً برای فهم یک متن پیوسته، ما نیاز به کشف ارتباط بین جملات آن داریم. در کتب ادبیات عرب به این امر در علم بلاغت و در باب فصل و وصل، کمی پرداخته شده است. همچنین در کتب نحو، ذیل بحث جملات دارای محل اعرابی یا بدون محل اعرابی، و یا در بحث از معانی حروف، مطالبی در این باره یافت می‌شود. اما با این وجود، همه این موارد نتوانسته آن گونه که شایسته این بحث مهم و کلیدی است، به نحو مستقل و جامع، گویای مطالب باشد. در این کتاب و در یک بخش مجزا و مستقل (بخش ششم) به نحو تفصیلی به این بحث پرداخته شده است.^۱

۳. سیر مباحث کتاب

با توجه به آنچه بیان شد، مباحث کتاب در شش بخش و با این سیر طراحی شده است: در بخش اول، ابتدا با مفهوم جمله آشنا خواهیم شد و سپس به ساختار جمله که از تلفیق دو مؤلفه نقش‌های ساختاری جمله (ارکان، قیود و ملحقات) و واحدهای پذیرنده این نقش‌ها (مفرد، مرکب و جمله) تشکیل می‌شود، خواهیم پرداخت. مباحث این بخش مقدمه‌ای برای ورود به سایر بخش‌ها خواهد بود.

بعد از آنکه در بخش اول، دسته‌های کلی نقش‌های ساختاری جمله، یعنی رکن، قید و ملحق مطرح شد، در بخش دوم، تقسیمات هر یک از این نقش‌ها و تعاریف آنها با رویکردی معنایی بیان خواهد شد.

در بخش سوم، مبحث واحدهای پذیرنده نقش‌های ساختاری محور بحث بوده و در قالب مثال قرآنی و برخی توضیحات لازم به تفصیل مطرح خواهد شد که هر کدام از نقش‌های ساختاری ممکن است در قالب کدام یک از واحدهای مفرد، مرکب و جمله بروز پیدا کند. در واقع، در این بخش مخاطب با حالات مختلف نقش‌های ساختاری از جهت نحوه بکارگیری آشنا می‌شود. برای مثال مخاطب در این بخش می‌فهمد که مفعول به می‌تواند یک کلمه، یا یک جمله، یا یک ترکیب اضافی، ترکیب صله-موصول، ترکیب جار و مجروری و... باشد. تا بخش سوم صرفاً به جملات ساده پرداخته شده است؛ اما در بخش چهارم به اضافات و تغییرات در این جملات اشاره شده و در واقع مخاطب با جملات پیچیده‌تر آشنا خواهد شد.

۱. البته بحث جامع و مستوفی درباره این مطلب، مربوط به کتاب متن‌شناسی می‌باشد.

اضافات به جمله، حذف اجزای جمله، و تقدیم و تأخیر اجزای جمله، مطالبی است که در بخش چهارم بدان پرداخته می‌شود.

در بخش پنجم به فهم معنا و غرض جمله خواهیم پرداخت. در واقع تا قبل از این بخش، مخاطب دانسته است که جمله چیست، چه ساختاری دارد و واحدهای تشکیل‌دهنده آن چیست و نقش‌های آن کدامند. همچنین در این بین با برخی کاربردها و حالات واحدها و نقش‌ها نیز آشنا شده است، اما بخش پنجم به نوعی بخش اصلی کتاب بوده و در آن می‌خواهیم از تمام دستاوردهای بخش‌های گذشته استفاده کرده و معنا و غرض جمله را بفهمیم. لذا در فصل اول آن با نحوه و مراحل فهم معنای جمله آشنا می‌شویم و در فصل دوم درباره فهم غرض جمله به بحث می‌نشینیم.

در بخش ششم، بحث از مطالب درون جمله‌ای فراتر رفته و به مسأله ارتباط جملات با یکدیگر پرداخته می‌شود. مطالب این بخش در واقع یکی از اساسی‌ترین مقدمات جهت فهم متن - به عنوان مجموعه‌ای از جملات پیوسته - می‌باشد.

۴. نکاتی پیرامون آموزش کتب زبان وحی

از آنجایی که مخاطب اصلی این کتب، عموم دانشجویان هستند، متن اصلی کتاب تا حد امکان، خلاصه، ساده و گویا نوشته شده و نکات و توضیحات تخصصی و تفصیلی در پاورقی آمده است؛ از این رو مخاطب اصلی پاورقی کتاب (غیر از ترجمه آیات و برخی توضیحات ضروری)، اساتید هستند. همچنین تمرینات کتاب برای استفاده عموم مخاطبان دانشجوی طراحی شده است. البته بخش «تحقیق و بررسی» این تمرینات، برای مخاطبانی است که می‌خواهند علاوه بر تمرین عادی، با برخی مثال‌های خاص و برخی مباحث دقیق و فنی‌تر نیز آشنا شوند.

جهت استفاده بهتر از آیات مطرح شده در متن کتاب و تسهیل کار برای عموم مخاطبان، آدرس و در بسیاری از موارد ترجمه آیات موجود در کتاب، در پاورقی آمده است. قالب اصلی ترجمه‌ها از ترجمه قرآن بر اساس تفسیر المیزان - که بهترین تفسیر بر مبنای تدبیر قرآن است - می‌باشد که این ترجمه به کوشش جناب آقای محمد رضا صفوی تهیه شده است؛ هر چند در برخی موارد تصحیحاتی نیز در ترجمه‌ها، صورت گرفته است.

باید توجه داشت که این کتب به صورت خودآموز طراحی نشده و یادگیری کامل آن، نیازمند

تدریس استاد و تمرین و ممارست متعلم می‌باشد. البته مخاطبانی که با زبان عربی آشنایی خوبی دارند، از صرف مطالعه آن نیز بهره‌فراوانی می‌برند. در این میان تذکره این نکته نیز لازم است که مدرس این کتب، علاوه بر تسلط بر ادبیات عرب، نیازمند انس مستمر با قرآن و آشنایی عمیق با تدبر در قرآن است، چرا که هدف عمده این مجموعه کتب، فراهم کردن مقدمات تدبر در قرآن و کمک به آن می‌باشد.

چنانکه در مقدمه کتاب واژه‌شناسی گذشت، مجموعه کتب زبان وحی برای دانشجویان علاقه‌مندی تألیف شده که می‌خواهند عربی قرآنی را به عنوان مقدمه تدبر در قرآن فرا بگیرند. از آنجا که تدبر، فهم مجموعی و منسجم از قرآن است، در آن به خط سیر کلی مفاهیم موجود در سوره‌های قرآن توجه می‌شود؛ از این رو مخاطب بیش از آن که به جزئیات سوره توجه کند، باید به کلیت سوره پرداخته و جزئیات را در خدمت و پرتو این کلیات ببیند. با این مقدمه مشخص می‌شود که برخلاف سیر منطقی متبادر آموزش زبان عربی، که باید از واژه‌شناسی به جمله‌شناسی و آن‌گاه به بحث ارتباط جملات (و متن‌شناسی) پرداخته شود، در سیر آموزشی زبان قرآن برای تدبر در قرآن - بالاخص برای مخاطبانی که مانند دانشجویان، آشنایی اولیه با زبان عربی دارند - می‌توان محور بحث را بحث ارتباط جملات (بخش ششم این کتاب) قرار داد و مباحث لازم از جمله‌شناسی (به ویژه دو بخش اول کتاب) و واژه‌شناسی (به ویژه بخش چهارم کتاب واژه‌شناسی) را به عنوان مقدمات لازمه و در خلال مباحث مطرح کرد. سایر مباحث کتب واژه‌شناسی و جمله‌شناسی را می‌توان به فراخور نیاز و یا با توجه به وقت و علاقه‌مندی مخاطبان بیان کرد و یا علاقه‌مندان را تشویق به مطالعه خودخوان آن و رفع اشکال در مواقع مقتضی کرد.

۵. تقدیر و تشکر

شایسته است پس از به ثمر رسیدن تلاش‌ها در زمینه تدوین این کتاب، از استاد گرانقدر، حضرت حجت الاسلام والمسلمین محمد حسین الهی‌زاده عمیقاً سپاسگزاری کنیم؛ زیرا آشنایی با منظومه فکری قرآنی ایشان، ما را با معارف ارزشمندی از قرآن آشنا کرد که تدبر در قرآن، مبانی، روش و اهداف آن از این زمره می‌باشد. همچنین لازم است، خاضعانه قدردانی کنیم از استاد بزرگوار، جناب حجت الاسلام علی صبوحی که افتخار شاگردی ایشان را داشته و مباحث عمیقی از تدبر در قرآن، مبانی، روش و اهداف آن را از ایشان آموختیم.

از مسئولین محترم مؤسسه قرآن و عترت رهپویان امام رضا علیه السلام به ویژه جناب حجت الاسلام

محمد جعفری مدیرمسئول این مؤسسه، کمال تشکر را داریم که تمهیدات لازم جهت تدوین و تألیف این اثر را فراهم کردند. ضمناً لازم است از استاد محترم سرکار خانم فاطمه رحیمی و برادر گرامی جناب آقای محمد امین آرش پور که با نظرات مشورتی خود باعث غنای هر چه بیشتر این آثار شدند، سپاسگزاری فراوان داشته باشیم.

کتاب زبان وحی، محصول توفیق سالها تعلم در محضر قرآن کریم و تعلیم مستمر تدبیر در قرآن برای دانشجویان بوده است. مراحل نهایی تحقیق و پژوهش، تألیف و تدوین این کتاب، در طول دو سال و نیم اخیر در یک تلاش شبانه روزی انجام شده است. همه اینها نیست جز توفیق و منتهی از ذات باری تعالی که مسئولیتی عظیم به دنبال دارد.

در پایان از تمامی خوانندگان گرامی تقاضا داریم که ما را از راهنمایی‌های خود محروم نگذاشته و نظرات تصحیحی و تکمیلی خود پیرامون کتاب و محتوای آن را در قالب رایانامه به آدرس mohammadbarzegar@gmail.com ارسال نمایند.

﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ یونس، ۱۰

محمد برزگر- احسان شریفیان

سالروز ولادت امام کاظم علیه السلام ۷ صفر ۱۴۳۷ مطابق با ۲۸ آبان ۱۳۹۴